

doi 10.22059/JWICA.2023.353132.1873

The Function of female representatives in the sixth term of the Islamic Council (1379-1383/2000-2004)

Nooraldin Nematil^{1✉}

1. Associate Professor of History, Faculty of Literature, University of Tehran, Tehran, Iran n.nemati@ut.ac.ir

Article Info	Abstract
Research Type: Research Article	<p>Parliament in the modern structure of politics represents the popular will and thus holds a special place. How women performed in the parliament is here a topic of special interest. The Iranian constitution gives extensive powers to the parliament members and several principles of the constitution emphasize the women's rights, empowering women and creating job opportunities for women under Islamic standards. The sixth term of the parliament was formed by a majority of Reformist representatives elected by a large number of voters. The elected women in this parliament all had higher education degrees. A women's fraction was created and with the support of the other members of the parliament, important laws and reforms were made in areas like job, education, family support, equal pay, and joining the convention for eliminating discrimination against women, all intended to improve the legal status of women.</p> <p>The present research examines the following question: how did the women representatives on the Parliament contributed to this reform and what means they used.</p> <p>We will study how the formation of the women's fraction and proposing laws and reforms regarding the improvement of employment for women, education, family support, and protecting the children in the family contributed to this legal reform and if it consequently brought any change to the society.</p>
Received: 29 December 2022	
Accepted: 1 November 2023	
Keywords: <i>S Sixth term of the Parliament, Islamic Council, women, women faction, laws.</i>	
How To Cite: nemati Nooraldin (2023). The Function of female representatives in the sixth term of the Islamic Council (1379-1383) . Women in Culture & Art, 15(3).431-450.	
Publisher: University Of Tehran Press.	

عملکرد نمایندگان زن در دوره ششم مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

نورالدین نعمتی^۱

۱. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه تهران، تهران، ایران رایانامه: n.nemati@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱ دی ۸</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۰ آبان ۱۴۰۲</p> <p>واژه‌های کلیدی: زن، فراکسیون زنان، قوانین، مجلس ششم، مجلس شورای اسلامی.</p>	<p>پارلمان در ساختار قدرت سیاسی مدرن، تجلی اراده عمومی مردم و دارای جایگاه ویژه‌ای در جامعه است. در این راستا، مسئله زنان نیز یکی از موضوعات مهم جریان‌های سیاسی کشور در مجلس بوده است. طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مسئولیت خطیر تصمیم‌گیری در گستره ملی بر عهده نمایندگان گذاشته شده و در اصول متعدد آن، بر اهمیت حقوق زنان، توانمندسازی آنان و ایجاد فرصت‌های مناسب شغلی با رعایت موازین اسلامی، تأکید شده است. مجلس ششم (۱۳۷۹-۱۳۸۳) با اکثریت اصلاح‌طلب و مشارکت گسترده مردم تشکیل شد. در این دوره، زنان منتخب دارای تحصیلات عالی بودند و با تشکیل «فراکسیون زنان» و حمایت سایر نمایندگان با ارائه طرح، اصلاح و تصویب قوانینی در زمینه‌های اشتغال، تحصیل، تحکیم بنیاد خانواده، نظام هماهنگ حقوق و روند پیوستن به کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان، به بهبود شرایط بانوان کمک شد. این پژوهش با بهره‌گیری از روش پژوهش کیفی و رویکردی تحلیلی-توصیفی، در پی پاسخ‌دادن به این پرسش است که زنان نماینده مجلس ششم با بهره‌مندی از چه تمهیداتی و چگونه موفق به انجام تغییرات مذکور شدند؟ فرضیه پژوهش نیز چنین است که نمایندگان زن در این دوره با تشکیل فراکسیون زنان و ارائه طرح و اصلاح و تصویب قوانین به بهبود شرایط زنان در زمینه‌هایی چون اشتغال و تحصیل، کمک مؤثر و سودمندی کردند.</p>
<p>استناد به این مقاله: نعمتی، نورالدین (۱۴۰۲). عملکرد نمایندگان زن در دوره ششم مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۹-۱۳۸۳). زن در فرهنگ و هنر، ۱۵ (۳)، ۴۵۰-۴۳۱</p>	

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. مقدمه

زنان ایران در برپایی انقلاب اسلامی همراه و همدوش مردان نقش چشمگیری ایفا کردند و با تشکیل نظام جمهوری اسلامی، برای گسترش و تعمیق مردم‌سالاری حضوری فعال و پررنگ در انتخابات و نهادهای مدنی داشتند.^۱ از منظر رهبر انقلاب اسلامی، ضرورت حضور زنان در همه فعالیت‌های اجتماعی مورد تأکید قرار گرفت و این پشتمانه، بسیاری از موانع مشارکت در عرصه‌های علمی و آموزشی را از سر راه آنان برداشت.^۲

انتخابات مجلس ششم، در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۷۸، برگزار شد.^۳ در این دوره، تعداد نمایندگان به استناد مصوبه مجلس پنجم، از ۲۷۰ نفر به ۲۹۰ افزایش یافت. وزارت کشور واجدان شرایط رأی‌دادن را ۳۸,۷۲۶,۴۳۱ نفر اعلام کرد که از این تعداد ۲۶,۸۲۰,۱۵۷ نفر در پای صندوق‌های رأی حضور یافتند (نگاهی گذرا به انتخابات مجلس ششم در تهران، ۱۳۷۹: ۱). براین اساس، میزان مشارکت مردم ۶۷/۳۵ درصد و رقابت بین دو جریان سیاسی «اصول‌گرا» و «اصلاح‌طلب» بود که در نهایت مجلس با اکثریت اصلاح‌طلب تشکیل شد (مهرآرا، ۱۳۸۳: ۱۱). در واقع حضور گرایش‌های متنوع و اندیشه‌های گوناگون باعث شده بود تا از همان دوران تبلیغات انتخاباتی، از مجلس ششم با عنوان «مجلس اصلاحات» یاد کنند (همان، همچنین ر.ک: ارزیابی عملکرد مجلس شورای اسلامی در دوره ششم، ۱۳۸۲: ۹). طی این دوره، روی هم‌رفته، تعداد ۸۱۹ طرح و لایحه به مجلس ارسال شد که از این شمار، ۳۵ طرح و لایحه درباره زنان، خانواده و کودکان بودند که تعداد ۱۷ مورد از آن‌ها به تصویب رسید و ۱۸ مورد هم بررسی نشد (پورسید، بهزاد و همکاران، ۱۳۸۲: ۱-۵).

نمایندگان زن در این دوره با تشکیل «فراکسیون زنان» و حمایت سایر نمایندگان در زمینه اصلاح قوانین، دفاع از حقوق زنان و بهبود وضعیت آنان، طرح‌هایی ارائه کردند (مهرآرا، ۱۳۸۳: ۱۲). همگی این تلاش‌ها که با ارائه طرح، اصلاح قوانین و تصویب لوایحی همراه بودند، نقشی عمده در مسیر دگرگون‌ساختن نگرش‌های نادرست نسبت به توانمندی‌های زنان و رفع محدودیت‌های موجود ایفا کردند. در گام نخست، با اصلاح قانون ادامه تحصیل در خارج از کشور با استفاده از بورس دولتی، شرط تأهل برای دختران برداشته شد (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۱۳۸۳).

---

۱. جهت اطلاع از یک پژوهش جدید و سودمند راجع به نقش زنان در نهضت امام خمینی (ره) ر.ک: طهماسبی‌کیهانی، ساسان (۱۳۸۵)، نقش زنان در نهضت امام خمینی «ره»، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۲. امام خمینی (ره) در نوزدهم آبان ۱۳۵۷ و در پاسخ به پرسش نماینده سازمان ملل راجع به حد مجاز فعالیت و مشارکت زنان در ایجاد بنای حکومت اسلامی، چنین فرمودند:

«زنان از نظر اسلام نقش حساسی در بنای جامعه اسلامی دارند و اسلام زن را تا حدی ارتقا می‌دهد که او بتواند مقام انسانی خود را در جامعه بازیابد و از لاشیء بودن بیرون بیاید و متناسب با چنین رشدی می‌تواند در ساختمان حکومت اسلامی مسئولیت‌هایی برعهده بگیرد».

در این باره، ر.ک: جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (۱۳۷۴)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ص ۶۶.

۳. دور دوم انتخابات مجلس شورای اسلامی (دوره ششم) نیز در شانزدهم اردیبهشت ۱۳۷۹ برگزار شد.

۷-۸). همچنین اصلاح قوانین نقل و انتقال قضات زن، نظام پرداخت هماهنگ حقوق، ازدواج و طلاق، اهدای جنین به زوج‌های نابارور، حمایت از کودکان و پیوستن به کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان در یک فرایند تسهیل و پویاسازی قوانین در طول چهار سال فعالیت مجلس، از جمله دستاوردهای این دوره برای تحقق مطالبات عمومی زنان جامعه ایران بودند (همان، ۳)؛ هرچند همگی طرح‌ها و لوایح یادشده لزوماً به تصویب نرسیدند. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که نمایندگان زن در دوره ششم مجلس شورای اسلامی، با بهره‌گیری از چه تمهیداتی و چگونه موجب تغییر شرایط بانوان شدند؟ برای پاسخگویی به این پرسش، فرضیه پژوهش حاضر چنین است که زنان نماینده دوره ششم با تشکیل فراکسیون زنان و حمایت سایر نمایندگان با ارائه طرح، اصلاح قانون و تصویب لایحه به بهبود شرایط اشتغال، تحصیل، تحکیم بنیاد خانواده، حقوق زنان و کودکان در جامعه کمک مؤثر و سودمندی کردند.

در باب عملکرد نمایندگان زن در ادوار مجلس شورای اسلامی، پژوهش‌های اندکی به رشته تحریر درآمده است. غالب نوشته‌های موجود، آثاری هستند که از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی منتشر شده‌اند و برای پژوهشگر، هم در حکم مأخذ پژوهشی و هم در حکم منابع هستند. نوشتار قوانین، طرح‌ها و لوایح مربوط به زنان و خانواده در مجلس ششم شورای اسلامی که به کوشش اشرف گرامی‌زادگان و همکارانش در سال ۱۳۸۳ نوشته شده و از سوی انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به چاپ رسیده است و یا نوشتار نگاهی به کمیسیون امور زنان، جوانان و خانواده در دوره پنجم مجلس شورای اسلامی، تألیف شهناز رجبی، از همین سنخ آثار هستند. سوی این‌گونه نوشتارها، برخی از آثار خانم دکتر الهه کولایی چون «زن در تاریخ مجلس‌های ایران» و «مجلس ششم و حقوق زنان» از اهمیت بسیاری برای پژوهش حاضر برخوردارند؛ به‌ویژه از این‌روی که ایشان از زمره نمایندگان منتخب مجلس ششم نیز بود. علاوه بر مسئله زنان در مجلس ششم، آثاری کلی نیز با هدف بررسی مشارکت سیاسی بانوان در تاریخ ایران نوشته شده‌اند که هر یک می‌توانند به نوبه خود سودمند و راهگشا باشند؛ از زمره این قبیل آثار می‌توان به نوشتار «مشارکت سیاسی زنان در ایران» تألیف خانم دکتر نسرین مصفا، و مقاله «عوامل محدود ماندن مشارکت سیاسی زنان (بررسی عوامل محدود ماندن تعداد نمایندگان زن در مجلس شورای اسلامی از دیدگاه زنان)» نوشته حاکم قاسمی و فاطمه معالی، اشاره کرد که هر دو با رویکردی تحلیلی-توصیفی به مسئله زنان پرداخته‌اند. هدف از پژوهش حاضر، شناخت تمهیدات و فعالیت‌هایی هستند که نمایندگان زن مجلس ششم از طریق آن‌ها موفق به ایجاد تغییراتی در حقوق و جایگاه زنان شدند.

۲. عملکرد نمایندگان زن در ادوار مجلس شورای اسلامی

زنان ایرانی همواره حضور گسترده‌ای در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی داشتند؛ با وجود این، در دوره قاجار و همگام با پدیدآمدن دگرگونی‌هایی در اندیشه و اذهان ایرانیان، نقش آنان در مناسبات سیاسی و اجتماعی کشور پررنگ شد. زنان ایرانی در دوره قاجار در مبارزات مردمی علیه قرارداد رژی (۱۳۰۹ق) شرکت داشتند و در همین دوره نام زنانی چون «زینب‌پاشا» در میان مخالفان عمده قرارداد رژی دیده می‌شود (سرداری‌نیا، ۱۳۷۷: ۶-۷). علاوه بر این، نقش ایشان در پیروزی جنبش مشروطه ایران امری مهم و تردیدناپذیر بود و احمد کسروی به کرات از حضور فعال آنان به‌ویژه در بحران‌های کمبود نان یاد کرده است (کسروی، ۱۳۷۳: ۶۹ و...). همچنین بایستی از رساله موسوم به «معایب الرجال» نام برد که پیش از مشروطه به‌خامه «بی‌بی خانم استرآبادی» و در نقد رساله «تأدیب نسوان» نوشته شده است. استرآبادی در این رساله، ضمن نكوهش دیدگاه‌های سنتی به زنان، بر توانمندی‌های ایشان در عرصه‌های فکری و عملی تأکید کرده است (استرآبادی، ۱۳۷۱).

با شکل‌گیری نظام سیاسی جدید مبتنی بر پارلمان و تقسیم قوا، زنان در عرصه‌های اجتماعی قدم نهادند و مطالبات عمومی آنان چالش‌های نوینی را در جامعه ایران به‌وجود آورد.^۱ با این حال، زنان در نظام سیاسی جدید، از حقوق اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و مدیریتی سهمی نداشتند. به‌رغم همه این موانع، زنان با تشکیل انجمن‌ها و شرکت در فعالیت‌های اجتماعی، عملکرد نمایندگان مجلس را با انتشار مقالاتی در روزنامه‌ها و مجلات نقد کردند. دو نشریه «دانش» و «شکوفه» مهم‌ترین نشریات مربوط به زنان در عهد مشروطه بودند که به مسائلی چون بهداشت زنان و نقش آنان در محیط منزل و جامعه تأکید داشتند (صدرهاشمی، ۱۳۶۳، ج ۲: ۸۰-۸۱). در باب انجمن‌ها نیز بایستی از انجمن موسوم به «اتحادیه غیبی نسوان» یاد کرد که یک سال پس از مشروطه (۱۳۲۵ق) شکل گرفت و نقش عمده‌ای در جلب انظار عمومی و روشنفکران به مسئله زنان و مطالبات ایشان داشت (آفاری، ۱۳۷۷: ۲۱).

در دوره پهلوی اول تغییراتی در وضعیت و جایگاه اجتماعی زنان به‌وجود آمد؛ ولی این تغییرات سبب مشارکت عمده و عمومی آنان در حوزه‌های سیاسی و اجتماعی نشد. در این باره آبراهامیان بر این نکته اشاره می‌کند که به‌رغم برخی تلاش‌های صوری از جانب رضاشاه (۱۳۰۴-۱۳۲۰)، مردان هنوز حق اختیار چهار همسر در یک زمان و طلاق ایشان را به اراده خود داشتند و عملاً سرپرست قانونی خانواده محسوب می‌شدند. همچنین زنان تا پایان دوره رضاشاه، از حق رأی و نامزدی در انتخابات عمومی محروم بودند (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۸۰).

۱. ناگفته نماند که مطالبات عمومی زنان ذیل چالش‌ها و بحران‌هایی قرار می‌گرفت که در آن سال‌ها جامعه ایران با آن‌ها مواجه بود؛ از جمله بحران‌های اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای که پس از شروع جنگ اول جهانی (۱۹۱۴-۱۹۱۸م) سخت جامعه ایران را درگیر خود کرده بودند.

در دوره پهلوی دوم، در سال ۱۳۴۱، در زمان نخست‌وزیری اسدالله علم، لایحه‌ای به نام «انجمن‌های ایالتی و ولایتی»^۱ در هیئت‌وزیران به تصویب رسید که یکی از مواد آن دادن حق انتخاب‌شدن و انتخاب‌کردن به زنان بود. هرچند لایحه مزبور با مخالفت‌های علما روبه‌رو شد (توانا، ۱۳۹۹: ص ۹۶)؛ اما برای نخستین بار در تاریخ ایران شش نفر از زنان به مجلس شورای ملی (دوره بیست‌ویکم) و دو نفر به مجلس سنا راه یافتند (وحیدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۸). در این دوره مشارکت زنان به قشرهای بالای جامعه تعلق داشت و حضور ایشان در سطح عمومی نهادینه نشد (کولایی و جدا، ۱۳۹۹: ۷). با پیروزی انقلاب اسلامی، برحسب قانون هیچ تفاوتی برای رأی‌دادن به نمایندگان، نامزدشدن و انتخاب‌شدن بین مرد و زن وجود نداشت و قانون زن را از عضویت در مجلس منع نمی‌کرد (مصفا، ۱۳۷۵: ۱۳۵-۱۳۷).

به نظر می‌رسد قدرت واقعی زنان، مشارکت در تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی سیاسی است، نه صرفاً مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی. در واقع، دوری زنان از مراکز سیاسی تصمیم‌گیری سبب تضعیف آنان در سایر حوزه‌ها می‌شود. با پیروزی انقلاب اسلامی، فصل جدیدی از نحوه حضور زنان در ساختار قدرت آغاز شد. رهبر انقلاب حضور بانوان را در تمام فعالیت‌های اجتماعی یک ضرورت دانست (طهماسبی، ۱۳۸۵: ۶۰؛ در جست‌وجوی راه از کلام امام، ۱۳۶۳: ۲۹) و با این پشتوانه مذهبی، از شمار موانع و محدودیت‌ها کاسته شد (کولایی، ۱۳۹۹: ۱۹۲). براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی، هیچ‌گونه محدودیتی برای مشارکت زنان وجود ندارد. در بند چهاردهم از اصل سوم قانون اساسی، یکی از اهداف جمهوری اسلامی ایران، «تأمین حقوق همه‌جانبه افراد، از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون» تعیین شده است. مطابق اصل بیستم قانون اساسی، «همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند». در اصل بیست‌ویکم این قانون نیز مسئولیت‌های «دولت» در زمینه احقاق حقوق زنان بیان شده است. براساس اصل مزبور، دولت موظف است حقوق زن را در «تمام جهات با رعایت موازین اسلامی» تضمین کند.^۲

۱. موضوع تشکیل انجمن‌های ایالتی و ولایتی که در قانون اساسی مشروطه پیش‌بینی شده بود، بارها سبب اختلاف‌نظرهایی میان رجال ایران شده بود. برای نمونه، در سال ۱۳۲۹ حاجبعلی رزم‌آرا، نخست‌وزیر وقت، لایحه تشکیل انجمن‌های ایالتی و ولایتی را به مجلس تقدیم کرد و خواستار تشکیل انجمن‌های مزبور شد، هرچند این لایحه به‌سرعت مورد انتقاد نمایندگان چون بقایی، مصدق و شایگان قرار گرفت. آنان با این استدلال که اجرای طرح مزبور موجب تمرکززدایی در ایران خواهد شد، به مخالفت با آن برخاستند. در این باره، ر.ک: آبراهامیان، ۱۳۸۴، صص ۳۲۵-۳۲۶.

۲. در راستای تحقق همین اصل قانون اساسی، دولت موظف به اجرای امور زیر است: ۱. ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او. ۲. حمایت مادران، بالخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی‌سرپرست. ۳. ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده. ۴. ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست. ۵. اعطای قیومت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آن‌ها در صورت نبودن ولی شرعی.

با این اوصاف، روشن می‌شود که مشارکت زنان در قدرت، حقوق انسانی آنان را تضمین می‌کند و ایشان به‌عنوان نیمی از جمعیت کشور، نباید به‌خاطر جنسیت از مشارکت محروم شوند. به‌رغم عدم وجود موانع قانونی و شرعی، سطح مشارکت زنان تاکنون انفعالی و محدود به پای صندوق رأی بوده است.

جدول شماره ۱. شمار نمایندگان و داوطلبان زن در ادوار یکم تا ششم مجلس شورای اسلامی

دوره‌های مجلس	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
تعداد کل نمایندگان	۲۳۱	۲۴۶	۲۵۵	۲۶۱	۲۴۹	۲۷۸
تعداد نمایندگان زن	۴	۴	۴	۹	۱۴	۱۳
تعداد داوطلبان زن	۹۰	۳۲	۴۶	۸۶	۳۵۱	۵۰۴
درصد	۱/۷	۱/۶	۱/۵	۳/۴	۵/۲	۴/۶

براساس جدول فوق، از دوره اول تا چهارم، تعداد نمایندگان زن چهار نفر و محدود به تهران و حضور آنان به‌عنوان نماینده کم‌رنگ بوده است. از دوره چهارم تا ششم نیز به‌رغم افزایش شمار داوطلبان و نمایندگان زن، درصد مشارکت ایشان نهایتاً به رقم ۵/۲ می‌رسد که در سنجش با کل نمایندگان، ناچیز و نشانگر سطح پایین حضور نمایندگان زن در مجلس شورای اسلامی است. ناگفته نماند که از دوره چهارم به بعد، نمایندگان زن نه‌تنها در تهران، بلکه در سایر حوزه‌های کشور مانند تبریز، مشهد و کرمانشاه نیز به مجلس راه یافتند و سطح تحصیل نمایندگان زن هم از دوره چهارم به بعد افزایش یافت (قاسمی و معالی، ۱۳۹۳: ۱۵۶-۱۲۳).

۲. مجلس ششم شورای اسلامی (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

انتخابات مجلس ششم در تاریخ‌های ۱۳۷۸/۱۱/۲۹ و ۱۳۷۹/۲/۱۶ در دو مرحله برگزار شد و ۲۷۸ نفر به‌عنوان نماینده، راهی مجلس شدند، که تعداد ۱۶۹ نفر (۵۸/۳ درصد) فاقد سابقه نمایندگی و ۱۰۹ نفر (۳۷/۶ درصد) دارای پیشینه نمایندگی در ادوار گذشته بودند (مهرآرا، ۱۳۸۳: ۱۱). در این دوره از بین ۵۰۴ نامزد زن، ۱۳ نفر به مجلس راه یافتند که حدود ۴/۶ درصد کل نمایندگان را تشکیل می‌دادند (همان: ۱۱-۱۲). این انتخابات در شرایط خاص داخلی و خارجی و با رقابت دو جناح اصول‌گرا و اصلاح‌طلب شکل گرفت. نمایندگان طرفدار اصلاحات از جبهه دوم خرداد، اکثریت کرسی‌های مجلس را تصاحب کردند.

۱. در دوره چهارم مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۵-۱۳۷۱) مجموعاً نه نماینده زن به مجلس راه یافتند که از این تعداد، پنج نماینده (مریم بهروزی، پروین سلیحی، منیره نوبخت، مرضیه وحید دستجردی و نفیسه فیاض‌بخش) از حوزه انتخاباتی تهران، ری، شمیرانات و اسلامشهر، دو نماینده (فخرالتاج امیرشقاقتی و فاطمه همایون‌مقدم) از حوزه انتخاباتی تبریز، یک نماینده (اختر درخشنده) از حوزه انتخاباتی کرمانشاه و یک نماینده (قدسیه سیدعلوی) از حوزه انتخاباتی مشهد و کلات بودند.

انتخابات مجلس در دوران ریاست جمهوری سید محمد خاتمی و با طرح نظریه «گفت‌وگوی تمدن‌ها» و سیاست «تنش‌زدایی منطقه‌ای و بین‌المللی» برگزار شد (در این باره، نک: خاتمی، ۱۳۸۸: ۵-۷ و...). در مجلس نیز گروه‌ها و احزاب سیاسی همسو با دولت، خواستار طرح تغییرات و اصلاحات براساس ظرفیت‌های قانون اساسی و با مشارکت گسترده مردم (۶۷/۳۵ درصد) شدند. با نگاهی به حوزه انتخاباتی زنانی که به مجلس راه یافته بودند، روشن می‌شود که تعداد ۱۰ تن از ایشان (حدود ۷۷ درصد) از شهرهای بزرگ تهران، اصفهان، ارومیه، مشهد و شیراز و مابقی (۳ تن/۲۳ درصد) از مناطق کمتر توسعه‌یافته اسلام‌آباد غرب، دشتستان و خلخال به نمایندگی برگزیده شده بودند (رجبی، شهنار و همکاران، ۱۳۹۲: ۴-۵). علاوه بر این، از مجموع ۱۰ نماینده نخست، ۶ تن (۴۶ درصد) از حوزه انتخاباتی تهران، ری، شمیرانات و اسلامشهر بودند (دربارۀ سهم کاندیداهای زن در این دوره، رک: محسنیان‌راد، ۱۳۷۹: ۳).

جدول ۲.

فهرست نمایندگان زن مجلس ششم شورای اسلامی به همراه حوزه انتخاباتی، گرایش سیاسی و سایر مشخصات ایشان

ردیف	نام و نام خانوادگی	حوزه انتخابی	گرایش سیاسی	سابقه نمایندگی	سال تولد	تحصیلات	کمیسیون محل خدمت
۱	اعظم ناصری	اسلام‌آباد غرب	مستقل	ندارد	۱۳۴۵	ارشد شهرسازی	عمران و شهرسازی
۲	شهربانو امانی	ارومیه	اصلاح طلب	دارد	۱۳۳۹	مدیریت برنامه‌بودجه	
۳	اکرم مصدری‌منش	اصفهان	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۳۸	زبان انگلیسی	فرهنگی
۴	سهیلا جلودار زاده	تهران، ری، شمیرانات	اصلاح طلب	دارد	۱۳۳۷	مهندسی نساجی	
۵	فاطمه حقیقت‌جو	تهران، ری، شمیرانات	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۴۷	دکتری مشاوره	تدوین آیین‌نامه‌های داخلی مجلس
۶	وحیده طالقانی	تهران، ری، شمیرانات	اصول‌گرا	ندارد	۱۳۲۲	دکتری داروسازی	
۷	فاطمه راکعی	تهران، ری، شمیرانات	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۳۳	دکتری زبان‌شناسی	فرهنگی
۸	جمیله کدیور	تهران، ری، شمیرانات	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۴۲	دکتری علوم سیاسی	اصل نود

ردیف	نام و نام خانوادگی	حوزه انتخابی	گرایش سیاسی	سابقه نمایندگی	سال تولد	تحصیلات	کمیسیون محل خدمت
۹	الهه کولایی	تهران، ری، شمیرانات	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۳۵	دکتری علوم سیاسی	امنیت ملی و سیاست خارجی
۱۰	حمیده عدالت	دشتستان	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۳۵	مهندسی خاک شناسی	کشاورزی
۱۱	طاهره رضازاده	شیراز	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۳۹	علوم سیاسی	انرژی
۱۲	سیده فاطمه خاتمی	مشهدو کلات	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۳۶	پزشک	بهداشت
۱۳	مهرانگیز مروتی	خلخال	اصلاح طلب	ندارد	۱۳۴۱	فوق دیپلم	بهداشت

منبع: رجیبی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲

۴. فراکسیون زنان در مجلس ششم

در مجلس پنجم شورای اسلامی، با افزایش تعداد نمایندگان زن و همراهی سایر نمایندگان، با الحاق تبصره‌ای به ماده ۴۲ آیین‌نامه داخلی مجلس، «کمیسیون زنان، جوانان و خانواده» تشکیل شد و این کمیسیون تا سال آخر مجلس مزبور، به فعالیت خود ادامه داد و در جلسه ۲۵۹ حذف و در کمیسیون فرهنگی مجلس ادغام و در نهایت از قالب کمیسیون به «کمیته زنان، جوانان و امور خانواده» مبدل شد (رجیبی، شهناز و همکاران، ۱۳۸۳: ۱-۵).

نمایندگان زن با آغاز به کار مجلس ششم، برای فعالیت بیشتر و نگاه تخصصی‌تر به مسائل زنان و حقوق آنان، اقدام به تشکیل «فراکسیون زنان» کردند (کولایی، ۱۳۹۹: ص ۱۹۲). فراکسیون مزبور برای بهره‌مندی از ظرفیت و توانمندی بانوان، جلسات مشورتی با فقها، وکلا، قضات، حقوقدان‌ها، صاحب‌نظران و استادان دانشگاه تشکیل داد و با روشی میانه برای تصویب یا اصلاح قوانین برای بهبود شرایط زنان، کودکان و خانواده فعالیت کرد.^۱ در این دوره، زنان نماینده برای اولین بار در تاریخ مجلس شورای اسلامی، به هیئت‌رئیس راه پیدا کردند و سهیلا جلودارزاده و شهربانو امامی با رأی نمایندگان، منشی هیئت‌رئیس شدند (رجیبی، شهناز و همکاران، ۱۳۹۲: ص ۷). فعالیت مؤثر نمایندگان زن در کمیسیون‌های امنیت ملی و سیاست خارجی، برنامه‌بودجه، انرژی، کشاورزی، اصل نود و فرهنگی بیانگر توانایی مدیریتی آنان بود (کولایی، ۱۳۹۹: ص ۱۹۳).

۱. فراکسیون زنان پس از شکل‌گیری در مجلس ششم، در ادوار هفتم، هشتم و نهم مجلس شورای اسلامی نیز به فعالیت خود ادامه داد. در ادوار ششم، هفتم و هشتم، همگی نمایندگان زن، عضو این فراکسیون بودند، اما در دوره نهم، از مجموع ۹ نماینده زن حاضر در مجلس، تنها خانم‌های فاطمه آلیا و زهره طیب‌زاده نوری به این فراکسیون نپیوستند. ر.ک: رجیبی، شهناز و همکاران، ۱۳۹۲: ص ۱۰.

همچنین در این دوره، نمایندگان زن با مشارکتی فعال در گروه‌های دوستی پارلمانی، زمینه‌های بهبود شرایط حضور بانوان را تسهیل کردند (مرادی و مقصودی، ۱۳۸۴: ۱۳-۴۰). یکی از ویژگی‌های بارز فعالیت زنان در مجلس ششم شورای اسلامی، حضور آنان در جمع هیئت‌رئیس کمیسیون‌های تخصصی مجلس است. در این دوره، وحیده طالقانی، نایب‌رئیس دوم کمیسیون بهداشت و درمان، فاطمه راکعی، نایب‌رئیس دوم کمیسیون فرهنگی، اکرم مصوری‌منش، منشی اول کمیسیون فرهنگی، الهه کولایی، نایب‌رئیس دوم تدوین آیین‌نامه داخلی، فاطمه حقیقت‌جو، نایب‌رئیس دوم کمیسیون تدوین آیین‌نامه داخلی، جمیله کدیور، مخبر کمیسیون اصل نود در سال چهارم، فاطمه خاتمی، مخبر کمیسیون بهداشت و درمان، طاهره رضازاده، مخبر کمیسیون انرژی و مهرانگیز مروتی، منشی اول کمیسیون بهداشت و درمان بودند (به نقل از رجبی، شهناز و همکاران، ۱۳۹۲: ۸). با نگاهی به این فهرست، می‌توان دریافت که نمایندگان زن مجلس ششم بیشتر در کمیسیون‌های مرتبط با امور و فعالیت‌های اجتماعی شرکت داشتند و حضور آنان در کمیسیون‌های عمرانی، اقتصادی و انرژی کمتر بود. علت این امر را می‌توان ناشی از انگیزه ایشان برای پیشبرد اهداف و مطالبات اجتماعی زنان در بستر جامعه و حوزه‌های اجتماعی دانست.

۵. قوانین و طرح‌های مجلس ششم درباره زنان، کودکان و خانواده

۵.۱. قانون الحاق ماده ۷ و تبصره آن به قانون نقل و انتقال دوره‌ای قضات

در جلسه ۸۴ مجلس، مصادف با روز سه‌شنبه مورخ دوم اسفند ۱۳۷۹، لایحه دولت درمورد الحاق ماده ۷ و تبصره آن به قانون «نقل و انتقال دوره‌ای قضات» (مصوب ۱۳۷۵/۱۱/۲۸) در صحن علنی مجلس مورد بررسی قرار دارد. محمد کاظمی، سخنگوی کمیسیون قضایی، به ارائه گزارش پرداخت. وی مدعی بود به استناد ماده ۱۰۰۵ قانون مدنی و نظر کارشناسان، محل اقامت بانوان تابع نظر همسران آنان است. با تصویب این لایحه، بانوان متأهل دارنده پایه قضایی از شمول ماده ۲ قانون مزبور مستثنا بوده و در شهر محل اقامت دائمی همسرانشان به خدمت مشغول می‌شدند. همچنین براساس تبصره ماده مزبور، بانوان مجرد دارای پایه قضایی با موافقت قوه قضاییه، در یکی از شهرهای مورد تقاضای خود به خدمت مشغول می‌شدند (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ص ۷). در جلسه یادشده، تعداد ۲۱۶ نماینده حاضر بودند و لایحه دولت با موافقت اکثریت نمایندگان به تصویب رسید (در این باره، ر.ک: مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۸۴، مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۲: ۸-۹ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۱۶۵).

۵.۲. قانون اصلاح ماده ۳ قانون اعزام دانشجو به خارج از کشور (مصوب ۱۳۶۴)

پیش‌تر، برای اعزام دانشجویان به خارج از کشور، شرط تأهل برای دانشجویان الزامی بود. در جلسه ۸۹ مجلس شورای اسلامی، مورخ چهاردهم اسفند ۱۳۷۹، اصلاح ماده ۳ قانون اعزام دانشجویان، مصوب ۱۳۶۴/۱/۲۵ بررسی شد. پس از گزارش سخنگوی کمیسیون آموزش عالی، موافقان و مخالفان به ایراد سخن پرداختند. خانم الهه کولایی اصلاح این ماده ۳ را رفع تبعیض ناروا از دختران فارغ‌التحصیل کارشناسی و بالاتر دانست و احمد شیرزاد مدعی بود به استناد ماده ۱۸ قانون گذرنامه، نظر شورای نگهبان تأمین خواهد شد (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۷-۸). با تصویب این قانون، تبصره ۱ ماده ۳ قانون اعزام دانشجویان به خارج از کشور، مصوب ۱۳۶۴/۱/۲۵، حذف (شرط تأهل برای اعزام دانشجویان) و ماده ۳ به شرح ذیل اصلاح شد:

«ماده ۳ - اعزام دانشجویانی که دارای مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر هستند با در نظر گرفتن ظرفیت دانشگاه‌های کشور و امکانات ارزی، رشته‌های مورد نیاز و کاملاً ضروری و با رعایت مفاد ماده (۱۸) قانون گذرنامه، مصوب ۱۳۵۱/۱۲/۱۰ و اصلاحیه مصوب ۱۳۷۰/۵/۲۳ صورت خواهد گرفت.»

قانون فوق که مشتمل بر یک ماده واحد بود، در جلسه علنی روز یکشنبه، مورخ چهاردهم اسفند ۱۳۷۹ با اکثریت آرای نمایندگان حاضر به تصویب رسید و سه روز بعد، یعنی در هفدهم اسفندماه، مورد تأیید شورای نگهبان قرار گرفت (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۸۹، مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۱۴: صص ۲۴-۲۱ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۳۵۸).

۳,۵. معافیت زنان از پرداخت نیم عشر مالیات بر مهریه

مجلس در جلسه ۸۴، مورخ ۱۳۷۹/۱۱/۲۶ اصلاحات کمیسیون در خصوص لایحه بودجه سال ۱۳۸۰ (برای تأمین نظر شورای نگهبان) را به تصویب رساند که در «تبصره ۳۲ بند ه» این قانون، زنان از پرداخت نیم عشر مالیات بر مهریه معاف شدند. حاضران جلسه که مجموعاً ۱۹۴ نفر از کل نمایندگان بودند، با اکثریت آرا قانون مزبور را به تصویب رساندند (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۶).

در جلسه ۹۴ مجلس ششم، مورخ ۱۳۸۰/۱/۱۹، براساس طرح تعدادی از نمایندگان مجلس در مورد «تبصره ۳۲ بند ه» قانون بودجه سال ۱۳۸۰ زنان از پرداخت نیم عشر مالیات بر مهریه معاف شدند. این طرح مخالفتی در پی نداشت و حاضران جلسه که مجموعاً ۱۹۸ نفر از کل نمایندگان بودند، با اکثریت آرا طرح مزبور را به تصویب رساندند (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۹۴، مورخ ۱۳۸۰/۱/۱۹: ۲۱ و ۲۲ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۳۶۸). لازم به ذکر است که قانون معافیت زنان از پرداخت نیم عشر مالیات بر مهریه، پیش‌تر در تاریخ بیست‌وششم بهمن ۱۳۷۹ به تصویب مجلس رسیده بود و اینک مفاد آن در قانون بودجه سال ۱۳۸۰ اعمال می‌شد (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۶).

۴,۵. قانون اصلاح ماده ۹ قانون نظام هماهنگ پرداخت کارکنان دولت

در جلسه ۹۶ مجلس ششم، مورخ ۱۳۸۰/۱/۲۲، عبدالرحمن تاج‌الدینی، سخنگوی کمیسیون اجتماعی، در گزارش خود در صحن علنی درمورد ماده‌واحد و تبصره الحاقی ماده ۹ اصلاح قانون نظام پرداخت کارکنان (مصوب ۱۳۷۵/۷/۱۵) گزارشی ایراد کرده و طرح ذیل را برای اصلاح ماده مزبور ارائه کرد:

تبصره ۱- «مستخدمان زن شاغل، بازنشسته مشمول این قانون که به‌تنهایی متکفل مخارج فرزندان خود هستند، از کمک‌هزینه عائله‌مندی و اولاد و همسران وظیفه‌بگیر مستخدمان متوفی بهره‌مند می‌شوند. این قبیل افراد در صورتی که مجدداً ازدواج کنند و برابر حکم دادگاه حضانت فرزندان و نفقه آنان برعهده آنها قرار گیرد، در خصوص فرزندان تحت تکفل خود از کمک‌هزینه‌های موضوع این تبصره برخوردار می‌گردند. افراد موضوع این تبصره، چنانچه از همسر دوم خود طلاق بگیرند، یا همسر دوم آنان نیز فوت نماید، در صورت طلاق از مستمری بازنشستگی مربوط به همسر فوت‌شده اول خود و در صورت فوت همسر دوم، از مستمری هرکدام از همسران که بیشتر است، برخوردار می‌شوند.»

حداکثر سن برای فرزندان ذکور مستخدمانی که از کمک‌هزینه عائله‌مندی موضوع این تبصره استفاده می‌کنند، بیست سال، در صورت ادامه تحصیل، بیست‌وپنج سال، برای اولاد اناث تا زمان ازدواج و برای فرزندان معلولی که قادر به کار نیستند، بدون شرط سنی خواهد بود (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۹۶، مورخ ۱۳۸۰/۱/۲۲: ۱۵-۱۶ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۳۷۲). کوتاه‌سخن آنکه براساس این قانون، زنان مستخدم شاغل، بازنشسته و وظیفه‌بگیر که تکفل مخارج فرزندان خود را برعهده دارند، از کمک‌هزینه عائله‌مندی برخوردار می‌شوند و در صورت ازدواج دوباره ایشان، اگر دادگاه حکم حضانت فرزند را به مادر بدهد، در باب فرزندان نیز کمک‌هزینه عائله‌مندی به بانوان تعلق می‌گیرد (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۸).

۵,۵. قانون الزام بانک‌ها نسبت به پرداخت تسهیلات به وراثت جانبازان و

آزادگان متوفی

در جلسه ۹۶ مجلس ششم، مورخ ۱۳۸۰/۱/۲۲ براساس گزارش جهانبخش محبی‌نیا، سخنگوی کمیسیون اقتصادی، درمورد قوانین بانکی درمورد خانواده‌های ایثارگر اصلاحاتی انجام گرفت که جزئیات آن به شرح زیر است:

ماده واحد- «نظام بانکی کشور موظف است، تسهیلات بانکی مورد نظر در قوانین و مقررات مربوطه و نیز قوانین بودجه سنواتی جانبازان بیست‌وپنج درصد و بالاتر و آزادگان را در صورتی که ایشان فوت کرده و یا می‌کنند، به همسر وی که مسئولیت حضانت فرزندان جانباز و آزاده را عهده‌دار است و یا به قیم قانونی فرزندان آنان اعطا نماید.»

تبصره ۱- «در خصوص جانبازان و آزادگان مجرد، تسهیلات بانکی موضوع این قانون به افرادی که متکفل نگهداری جانباز بوده و یا تحت تکفل آزاده هستند، بنا به تأیید بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی و ستاد رسیدگی به امور آزادگان اعطا خواهد شد.»

تبصره ۲- «جانبازان و آزادگان متأهلی که دارای فرزند نبوده، یا امکان فرزند داشتن برایشان وجود ندارد، تسهیلات بانکی موردنظر به همسر آنان مادامی که ازدواج نکرده‌اند، پرداخت می‌شود.»

نمایندگان حاضر در جلسه مزبور، ۱۹۷ نفر بودند و قانون یادشده با اکثریت آرا تصویب شد. (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۹۶، تاریخ ۱۳۸۰/۱/۲۲: ۱۳ و ۱۴ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۳۷۲). در باب پیامد این قانون بر زندگی بانوان بایستی گفت که نظام بانکی ملزم به پرداخت تسهیلات بانکی جانبازان و آزادگان در صورت فوت ایشان به همسران و قیم‌های قانونی فرزندانشان شد (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۹).

۵.۶. قانون اصلاح ماده ۵۸ قانون استخدامی وزارت اطلاعات

براساس این قانون که در آن بندهای ۱ و ۲ ماده ۵۸ قانون استخدامی وزارت اطلاعات (مصوب جلسه ۳۵۰ مجلس شورای اسلامی به تاریخ ۱۳۷۴/۴/۲۵) اصلاح و دو تبصره بر آن افزوده گردید، مستخدمان زن با ۴۵ سال سن یا ۲۰ سال سابقه خدمت در وزارتخانه مزبور، بازنشسته می‌شوند (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۹). مشروح اصلاح ماده ۵۸ قانون استخدامی وزارت اطلاعات و دو تبصره الحاقی جدید به شرح زیر است:

۱- مستخدمان مرد با ۵۰ سال سن و یا ۲۵ سال سابقه خدمت می‌توانند بازنشسته شوند.

۲- مستخدمان زن با ۴۵ سال سن و یا ۲۰ سال سابقه خدمت می‌توانند بازنشسته شوند.

همچنین دو تبصره به شرح ذیل به ماده ۵۸ اضافه شد:

تبصره ۳- وزارتخانه می‌تواند در صورت تشخیص ضرورت، مستخدمانی را که دارای سابقه ۲۰ سال خدمت یا بالاتر هستند، بازنشسته کند.

تبصره ۴- مستخدمان موضوع این ماده می‌توانند با تشخیص وزیر از سنوات ارفاقی به میزان ۵ سال برخوردار گردند و کسور سهم کارمند و سهم دولت مربوط به سنوات ارفاقی، توسط وزارت به صندوق بازنشستگی واریز شود.

حاضران در جلسه مزبور، ۲۱۰ نفر بودند و قانون اصلاح یادشده با اکثریت آرا تصویب شد (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۹۶، مورخ ۱۳۸۰/۱/۲۲: ۱۴ و ۱۵ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۳۷۲).

۵,۷. قانون تسهیلات استخدام ویژه فرزندان شاهد

در جلسه ۱۱۴ مجلس ششم شورای اسلامی، مورخ ۱۳۸۰/۳/۲۲ براساس گزارش سید محمد رضوی اردکانی، نایب‌رئیس کمیسیون اجتماعی، «قانون تسهیلات استخدام ویژه فرزندان شاهد» در دستور کار و بررسی قرار گرفت. پس از قرائت متن پیشنهادی قانون و سخنرانی موافقان و مخالفان، سرانجام ماده ۱ آن به شور گذاشته شد. شرح ماده ۱ و ۲ قانون مزبور بدین صورت است:

ماده ۱- کلیه وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی، قوه قضائیه، مجلس شورای اسلامی، سازمان صداوسیما، نیروی انتظامی، نهادهای انقلاب اسلامی و مؤسسات و شرکت‌های تحت پوشش وابسته و تابعه آن‌ها، نهادهای عمومی غیردولتی و کلیه سازمان‌ها و مؤسساتی که به نحوی از انحاء از بودجه دولتی استفاده می‌کنند و یا قسمتی از بودجه آن‌ها توسط دولت تأمین می‌شود و نیز مؤسسات و شرکت‌هایی که شمول قانون بر آن‌ها مستلزم ذکر نام یا تصریح نام است (همانند شرکت ملی نفت ایران، شرکت ملی گاز ایران، شرکت ملی صنایع پتروشیمی و سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، سازمان تأمین اجتماعی، سازمان صنایع ملی ایران، شرکت ملی فولاد ایران و بانک‌ها و شرکت‌های تابع و تحت پوشش آن‌ها) مشمول این قانون هستند.

ماده ۲- کلیه دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده ۱ این قانون مکلف‌اند با رعایت اهداف قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، همه‌ساله در استخدام نیروهای انسانی مورد نیاز خود (اعم از رسمی، پیمانی، ثابت، قراردادی و عناوین مشابه) حداقل ۷۵ درصد از سهمیه اיתارگران یا ۱۵ درصد از ظرفیت و مجوزهای استخدامی کل کشور را جهت استخدام فرزندان شاهد که بیکار و واجد شرایط تحصیلی و سنی باشند، اختصاص دهند.

تبصره ۱- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور موظف است در تأمین نیروی انسانی دستگاه‌هایی که مجوز استخدام پیش‌بینی شده برای فرزندان شاهد در سطوح تحصیلی مختلف و متناسب با شرایط تحصیلی پیش‌بینی شده برای مجوز استخدامی دارند

حاضران در جلسه مزبور، ۱۹۴ نفر بودند که پس از اخذ رأی، قانون مزبور با اکثریت آرا تصویب شد (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۱۱۴، مورخ ۱۳۸۰/۳/۲۲: ۱۹-۲۱ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۴۰۸). ناگفته نماند که قانون یادشده علاوه بر دو ماده مذکور، دارای چهار ماده دیگر (درمجموع ۶ ماده) و سه تبصره نیز بود که براساس تبصره سوم ماده دوم آن، تأیید بیکاربودن فرزندان شاهد برعهده «بنیاد شهید انقلاب اسلامی» بود.

۵.۸. قانون پذیرش اصلاحیه کنوانسیون حقوق کودک

براساس لایحه، به دولت جمهوری اسلامی ایران اجازه داده می‌شد که اصلاحیه «کنوانسیون حقوق کودک»، موضوع قطعنامه شماره ۵۰،۱۵۵، الف سازمان ملل متحد را بپذیرد و اسناد آن را تسلیم نماید. براساس اصلاحیه مزبور، از کشورهای عضو درخواست می‌شد که اقدامات مقتضی برای تسریع در پذیرش اکثریت دوسوم کشورهای عضو برای لازم‌الاجرا شدن اصلاحیه حاصل شود، اتخاذ کنند. قانون یادشده که دربردارنده یک ماده منضم به متن اصلاحیه کنوانسیون حقوق کودک بود، همان روز با اکثریت آرای حاضران جلسه (۱۹۶ نفر) به تصویب رسید؛ هرچند نظر شورای نگهبان در مهلت مقرر در اصل نود و چهارم (۹۴) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران واصل نگردید (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۱۲۳، مورخ ۱۳۸۰/۴/۱۹: ۲۱-۲۳ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۴۲۶).

۵.۹. قانون الحاق تبصره ۳ به ماده ۳ قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت

از مادران در دوران شیردهی

در جلسه ۲۰۸ مجلس شورای اسلامی روز چهارشنبه، مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۲۲، آقای سلیمانی، سخنگوی کمیسیون اجتماعی مجلس، اظهار داشت که براساس ماده ۳ قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت از مادران در دوران شیردهی، مصوب ۱۳۷۲/۱۲/۲۲ تبصره‌ای به شرح ذیل به ماده ۳ الحاق شود:

تبصره ۳- «مرخصی زایمان برای وضع حمل‌های دوقلو، پنج ماه و برای زایمان‌های سه‌قلو و بیشتر یک سال با استفاده از حقوق و فوق‌العاده‌های مربوط تعیین می‌شود.»
قانون الحاق تبصره مزبور با حضور ۱۹۴ تن از نمایندگان و با رأی اکثریت مجلس به تصویب رسید (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۲۰۸، مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۲۲: ۱۹-۲۰ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۶۴۳).

۵.۱۰. طرح الحاق تبصره‌ای به ماده ۹۴۸ قانون مدنی (مصوب ۱۳۰۷)

براساس این طرح که به صورت تبصره به ماده ۹۴۸ قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷/۲/۱۸ الحاق شد، «اجرت‌المثل» زوجه پس از فوت شوهر، قابل مطالبه گردید (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۱۸). شرح تبصره مزبور بدین صورت است:

تبصره- «زوجه می‌تواند اجرت‌المثل ایام زندگی مشترک خود را از ماترک زوج متوفی با جلب نظر کارشناس با رعایت بند «الف» تبصره «۶» قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق (مصوب ۱۳۷۱/۸/۲۸) مطالبه کند.»

این طرح با رأی اکثریت حاضران مجلس که ۲۱۹ نفر بودند، به تصویب رسید (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۲۵۷ مورخ ۱۳۸۱/۸/۵: ۹-۱۱ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۸۱۲).

۵. ۱۱. قانون حمایت از کودکان و نوجوانان

قانون حمایت از کودکان و نوجوانان (مصوب جلسه ۲۷۶ به تاریخ ۱۳۸۱/۹/۲۵ مجلس شورای اسلامی) مشتمل بر ۹ ماده و اساس آن بر حمایت از افراد زیر ۱۸ سال و مجازات متخلفان مورد نظر است. براساس قانون مزبور، هرگونه آزار کودکان و نوجوانان مستوجب تعزیر تعریف می‌شود. با وجود این، در راستای ایراد شورای نگهبان، ماده ۷ قانون مزبور به شرح ذیل به شور گذاشته شد:

ماده ۷- اقدامات تربیتی والدین که بر طبق مقررات قانونی و شرعی در ارتباط با کودکان انجام می‌گیرد، مشمول این قانون نمی‌باشد.

سرانجام با حذف و جایگزینی ماده مزبور، قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، مشتمل بر ۹ ماده، در جلسه علنی روز دوشنبه، مورخ ۱۳۸۱/۹/۲۵، به تصویب مجلس شورای اسلامی و در یازدهم دی ماه همان سال (۱۳۸۱/۱۰/۱۱) به تأیید شورای نگهبان رسید (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۲۵۷، مورخ ۱۳۸۱/۸/۵: ۱۱-۱۶ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۸۱۲).

. قانون اصلاح ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی درباره حضانة

براساس ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی، مصوب ۱۳۱۴/۱/۲۰، مادر تنها تا دو سال از تاریخ تولد کودک، اولویت حضانة داشت و پس از انقضای این تاریخ، مدت حضانة در اختیار پدر قرار می‌گرفت، مگر کودکان دختر (اطفال اناث) که تا سال هفتم، حضانة ایشان در اختیار مادر بود. با وجود این، پس از ایراد شورای نگهبان و ارجاع به مجلس، نمایندگان در روز ششم مرداد ۱۳۸۱ در صحن علنی مجلس به بررسی ماده مزبور پرداختند و سرانجام ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی به شرح زیر اصلاح شد:

ماده ۱۱۶۹- «برای حضانة و نگهداری طفل، مادر تا سن ۷ سالگی اولویت دارد و پس از آن در صورت حدوث اختلاف با رعایت مصلحت کودک، به تشخیص و تأیید دادگاه می‌باشد.» طرح مزبور که مشتمل بر یک ماده واحد بود، با رأی موافق اکثریت نمایندگان حاضر در مجلس (۱۹۷ نفر) به تصویب رسید و به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال شد (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۲۳۷، مورخ ۱۳۸۱/۵/۶: ۱۶-۱۴ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۷۳۳).

مجمع تشخیص مصلحت نظام پس از بررسی، سرانجام متن زیر را به تصویب رساند: برای حضانة و نگهداری طفلی که ابوبین او جدا از یکدیگر زندگی می‌کنند، مادر تا سن هفت‌سالگی اولویت دارد و پس از آن با پدر است.

تبصره- بعد از هفت‌سالگی، در صورت اختلاف، حضانت طفل با رعایت مصلحت او به تشخیص دادگاه است (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۱۲).

۵.۱۳. اصلاح ماده‌های ۱۱۱۰ و ۱۱۳۳ قانون مدنی

از جمله اقدامات مجلس ششم شورای اسلامی که تأثیر عمده‌ای بر جایگاه زنان در بستر جامعه داشت، اصلاح ماده‌های ۱۱۱۰ و ۱۱۳۳ قانون مدنی (مصوب ۱۳۱۴/۱/۱۷) بود. آقای محمد کاظمی، سخنگوی کمیسیون قضایی، در گزارش خود به نمایندگان بیان داشت که برای رفع ایراد موجود در مواد مزبور، پیشنهاد شورای نگهبان اصلاح ماده ۱۱۱۰ به شرح ذیل است: ماده ۱۱۱۰- «در ایام عده وفات، مخارج زندگی زوجه عندالمطالبه از اموال اقاربی که پرداخت نفقه به عهده آنان است (در صورت عدم پرداخت) تأمین می‌گردد.»

حاضران جلسه که شمارشان به ۲۰۴ تن می‌رسید، با اکثریت آرا ماده مزبور را به شرح گفته شده، اصلاح کردند. موضوع دیگر نیز مربوط به ماده ۱۱۳۳ قانون مدنی بود. براین اساس، ماده مزبور به شرح ذیل اصلاح شد:

ماده ۱۱۳۳- «مرد می‌تواند با رعایت شرایط مقرر در این قانون به دادگاه مراجعه و تقاضای طلاق همسرش را بنماید.»

تبصره- زن نیز می‌تواند با وجود شرایط مقرر در مواد (۱۱۱۹ و ۱۱۲۹ و ۱۱۳۰) این قانون، از دادگاه تقاضای طلاق نماید.

در این جلسه ۲۰۵ نماینده حضور داشتند و اصلاح ماده مزبور با اکثریت آرا به تصویب رسید (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، جلسه ۲۶۳، مورخ ۱۳۸۱/۸/۱۹: ۱۰-۱۲ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۸۲۲). در باب پیامد و دستاوردهای اصلاح دو ماده یادشده بایستی چنین گفت با اصلاح ماده ۱۱۱۰ قانون مدنی، معین شد که نفقه ایام عده وفات برای زن از طریق اقارب پرداخت شود. با اصلاح ماده ۱۱۳۳ قانون مدنی نیز اختیار مطلق طلاق که تا پیش از این در دست شوهر بود، از میان رفت و زنان نیز توانستند همچون مردان با رعایت شرایط، به دادگاه مراجعه و تقاضای طلاق کنند. همچنین با اصلاح ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی که هم‌زمان با اصلاح دو ماده یادشده انجام گرفت، نفقه زنان گسترش یافت و هزینه‌های بهداشتی و درمانی نیز بر شمول نفقه افزوده شد (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۱۲).

۵.۱۴. همکاری بین پارلمانی بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تونس

در جلسه ۳۲۱ مجلس شورای اسلامی مورخ ۲۳ اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۲ برای همکاری بین پارلمان‌ها و فعالیت زنان، ماده‌واحدی به شرح ذیل به رأی گذاشته شد:

ماده‌واحد- «موافقت‌نامه همکاری در زمینه فعالیت زنان و خانواده بین جمهوری اسلامی و جمهوری تونس مشتمل بر یک مقدمه و هشت بند به شرح پیوست تصویب و اجازه مبادله اسناد آن داده شود.»

هدف از لایحه مزبور، گسترش سطح فعالیت‌ها و روابط دوجانبه میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تونس و تأکید بر مناسبات دوستانه طرفین با تأکید بر نقش زنان و خانواده بود و در قالب «موافقت‌نامه» تنظیم یافت. موافقت‌نامه مزبور مشتمل بر ۸ بند بود که در دو نسخه اصلی به زبان‌های فارسی و عربی تهیه شد و در تاریخ ۲۴ خرداد ۱۳۷۹ در تونس به امضا رسید (گرامی‌زادگان، ۱۳۸۳: ۱۶-۱۷). در باب مجلس نیز بایستی گفت که قانون یادشده که مشتمل بر ماده‌واحدۀ منضم به متن موافقت‌نامه (یک مقدمه و هشت بند) بود، در جلسه علنی روز سه‌شنبه، مورخ ۱۳۸۲/۲/۲۳ به تصویب مجلس رسید (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دورۀ ششم، جلسه ۳۲۱، مورخ ۱۳۸۲/۲/۲۳: ۱۰۷۲۵ و روزنامه رسمی به شماره ۱۶۹۶۴).

۶. طرح‌ها و لوایح تصویب‌نشده

در مجلس ششم ۸۱۹ طرح و لایحه اعلام وصول شد که از این تعداد ۳۱۶ طرح (۳۸/۵ درصد) و ۴۷۲ لایحه (۶۱ درصد) بررسی شد. در مجموع ۳۸۰ مورد به تصویب مجلس رسید که طبق این آمار مجلس در مقایسه با ادوار گذشته پرکارتر بود. در این دوره ۳۵ طرح و لایحه درباره حقوق زنان، خانواده و کودکان مورد بحث قرار گرفت که ۱۷ مورد به تصویب رسید و ۱۸ مورد تصویب نشد که از آن میان به موارد ذیل اشاره می‌شود: اجرت‌المثل زوجه پس از فوت همسر، نحوه اهدای جنین به زوجه‌های نابارور، تسری مستمری مادران به فرزندان در قانون تأمین اجتماعی، اصلاح ارث زوجه در قانون مدنی، طرح تشکیل شورای عالی خانواده و طرح الحاق جمهوری اسلامی به «کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان» که هدف آن تساوی حقوق زن با مرد در تمامی زمینه‌ها بود. برخی از علما طرح اخیر را مخالف شرع دانسته و با روح حاکم بر موازین شرعی که خواستار عدالت در روابط زن و مرد و نه تساوی آن است، مغایر دانستند (آیت‌اللهی، ۱۳۸۱: ۱۱۰-۱۰۷). همچنین برخی از این طرح‌ها و لوایح در نتیجه رفت‌وبرگشت بین مجلس، شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت مشمول مرور زمان شده و مخالفان تعدادی دیگر از طرح‌ها و لوایح نیز در داخل مجلس و یا بیرون، با فضاسازی مانع از تصویب آن‌ها شدند (کولایی، ۱۳۹۹: ۱۹۵-۱۹۸).

۷. نتیجه‌گیری

نمایندگان زن با همراهی اکثریت مجلس ششم شورای اسلامی، با رویکردی علمی و عملی، فصل نوینی برای ایجاد تجدیدنظر در برخی از قوانین برای بهبود شرایط بانوان آغاز کردند. زنان اگرچه در این دوره ۴/۴ درصد نمایندگان (۱۳ نفر) را تشکیل می‌دادند، اما نسبت به دوره پیشین حضور کیفی پررنگ‌تری در هیئت‌رئیس و کمیسیون‌های امنیت ملی، سیاست خارجی، فرهنگی، عمرانی، اجتماعی و بهداشت و درمان داشتند و توانمندی‌های خود را به نمایش گذاشته و از این طریق، نگرش سنتی راجع به محدودیت‌های زنان را به چالش کشیدند. همگی این تلاش‌ها

سبب تغییر نگاه جامعه نسبت به زن در حوزه اختیارات سیاسی شد. آنان با تشکیل «فراکسیون زنان»، برگزاری جلسات مشورتی با صاحب‌نظران و نهادهای مدنی و اتخاذ رویکردی عمل‌گرایانه، به‌ویژه با ارائه طرح‌ها و تصویب لوایح، بخشی از مطالبات جامعه زنان را پیگیری کردند. در این دوره با تصویب قوانین، حذف شرط تأهل برای اعزام دانشجویان دختر به خارج از کشور، اصلاح نظام هماهنگ پرداخت حقوق، تسهیل در نقل و انتقال قضات زن، اصلاح موارد متعددی از قوانین مدنی، تحکیم بنیاد خانواده و تسهیل در شرایط استخدام بانوان، تحولی اساسی در اوضاع جامعه زنان ایران ایجاد شد. هرچند شماری از لوایح و طرح‌ها که می‌توانست در حقوق زنان تحولی اساسی ایجاد کند، مانند پیوستن جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان، با فضا سازی در درون مجلس و بیرون از آن به سرانجام نرسید؛ اما روی هم‌رفته عملکرد نمایندگان زن در دوره ششم مجلس شورای اسلامی مثبت و سبب ارتقای جایگاه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایشان در بستر جامعه شد.

منابع

- استرآبادی، بی‌بی‌خانم (۱۳۷۱). *معايب الرجال در پاسخ به تأديب النسوان*. به کوشش افسانه نجم‌آبادی. شیکاگو: سلسله انتشارات نگرش و نگارش زن.
- آبراهامیان، یرواند (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب*. ترجمه احمد گل‌محمدی و محمدابراهیم فتاحی. چاپ یازدهم. تهران: نشر نی.
- آفاری، ژانت (۱۳۷۷). *انجمن‌های نیمه‌سری زنان در نهضت مشروطه*. ترجمه جواد یوسفیان. تهران: بی‌نا.
- آیت‌اللهی، زهرا (بهار ۱۳۸۱). «نقدی بر حق شرط در کنوانسیون «رفع تمامی اشکال تبعیض علیه زنان»». نشریه مطالعات راهبردی زنان. ۱۵، ۱۰۷-۱۱۰.
- پورسید، بهزاد و همکاران (۱۳۸۲). «ارزیابی عملکرد مجلس ششم». تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (۱۳۷۴). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خاتمی، سیدمحمد (۱۳۸۸). *گفت‌وگوی تمدن‌ها*. تهران: انتشارات طرح نو.
- در جست‌وجوی راه از کلام امام (۱۳۶۳). جلد دوم، دفتر سوم (زن). تهران: انتشارات امیرکبیر.
- رجبی، شهناز (۱۳۸۳). *نگاهی به کمیسیون امور زنان، جوانان و خانواده در دوره پنجم مجلس شورای اسلامی*. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس.
- رجبی، شهناز (۱۳۹۲). *مطالعه تطبیقی (۳) جایگاه زنان نماینده از دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی*. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- سرداری‌نیا، صمد (۱۳۷۷). *تبریز در نهضت تنباکو*. بی‌جا: انتشارات آشینا.
- صدرهاشمی، محمد (۱۳۶۳). *تاریخ جراید و مجلات ایران*. جلد دوم. اصفهان: انتشارات کمال.

- طهماسبی کیهانی، ساسان (۱۳۸۵). نقش زنان در نهضت امام خمینی «ره». تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- قاسمی، حاکم و معالی، فاطمه (۱۳۹۳). «عوامل محدودماندن مشارکت سیاسی زنان (بررسی عوامل محدودماندن تعداد نمایندگان زن در مجلس شورای اسلامی از دیدگاه زنان)». پژوهش‌نامه علوم سیاسی، ۱۰(۱)، ۱۲۴-۱۵۶.
- کسروی، احمد (۱۳۷۳). تاریخ مشروطه ایران. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کولایی، الهه و جدا، خدیجه (۱۳۸۵). مجلس ششم و حقوق زنان. آیین دی، ۵، ۸۶-۸۹.
- کولایی، الهه و جدا، خدیجه (۱۳۹۹). زن در تاریخ مجلس‌های ایران. تهران: انتشارات خرسندی.
- گرامی‌زادگان، اشرف و همکاران (۱۳۸۳). قوانین، طرح‌ها و لوایح مربوط به زنان و خانواده در مجلس ششم شورای اسلامی. ویراست دوم. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- محسنیان‌راد، مهدی و همکاران (۱۳۷۹). بررسی آماری نتایج انتخابات مجلس ششم در تهران. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- مرادی، سیدمهدی و مقصودی، مجتبی (پاییز ۱۳۸۴). گروه‌های دوستی پارلمان و نقش آن‌ها در سیاست خارجی، مجلس و راهبرد، ۴۸، ۱۱-۴۰.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم. جلسات ۱۹، ۸۹، ۹۴، ۹۶، ۱۱۴، ۱۲۳، ۲۰۸، ۲۵۷، ۲۳۷، ۲۶۳، ۲۷۶ و ۳۲۱ مورخ ۱۳۷۹/۵/۱۹-۱۳۸۲/۲/۲۱. روزنامه‌های رسمی به شماره‌های ۱۶۱۶۵، ۱۶۳۵۸، ۱۶۳۶۸، ۱۶۳۷۲، ۱۶۴۰۸، ۱۶۴۲۶، ۱۶۴۴۳، ۱۶۸۱۲، ۱۶۷۳۳، ۱۶۸۲۲، ۱۶۸۶۳ و ۱۶۹۶۴.
- مصفا، نسرین (۱۳۷۵). مشارکت سیاسی زنان در ایران. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- مهرآرا، محسن و همکاران (۱۳۸۳). ارزیابی عملکرد مجلس شورای اسلامی در دوره ششم ۱۳۷۱-۱۳۸۸. ویراست دوم. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- نگاهی گذرا به انتخابات مجلس ششم در تهران (۱۳۷۹). تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.